

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIOSJÄTTE ARGÅNGEN

1915

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1915

En omstridd Atterbom-dikt.

Af

Carl Santesson.

I essaysamlingen "Från nyromantikens dagar" har Fredrik Vetterlund i en liten uppsats, "Drag ur Amalia v. Helvigs litterära förbindelser med Sverige", sökt leda i bevis, att en af näktergalens sånger i förra afdelningen af "Lycksalighetens Ö" ej vore original af Atterbom utan endast en ungdomsdikt af Amalia v. Helvig, "Lied der Nachtigall", hvilken skalden i svensk dräkt inlagt i sitt stora sagospel. Sången är den kända vackra, hvarmed näktergalen melodiskt tolkar sin besvikenhet och smärta, då Spinarosa, "den lilla skålmska törnros-sylphen", gäckat hans kärlek till henne och kokett skänkt sin gunst åt Zephyr (Lycksalighetens Ö I, sid. 234):

Dåre! som bjöd henne höra
Dessa toners ömma slag! . . .

Vetterlunds antagande är grundadt på en uppgift i Henriette von Bissings lefnadsteckning öfver skaldinnan, "Das Leben der Dichterin Amalie von Helvig, geb. Freiin von Imhoff".¹ Häri citeras (sid. 25, 26) "Lied der Nachtigall", och dikten säges vara öfversänd till en litterärt intresserad vän till familjen von Imhoff, herr von Knebel. I ett bref, som dateras "Nürnberg, 1797", tackar denne för den poetiska gåfvan, och från detta år bör dikten alltså stamma.

Är nu Vetterlunds teori riktig och näktergalens sång blott en tolkning eller omdiktning af Amalia v. Helvigs tyska poem? Frågan

¹ Berlin 1889.

skall här besvaras nekande, och en lösning af det lilla problemet sökas i helt annan riktning, närmast med utgångspunkt i Amalia v. Helvigs nyligen offentliggjorda bref till Atterbom,¹ hvilka, genom hvad de meddela om den tyska skaldinnans och den svenske romantikerns litterära relationer, underlätta ett förnyadt ingående på ämnet med större utsikter till vinnande af ett definitivt resultat.

I denna korrespondens komma då naturligen främst uppgifterna om "Lycksalighetens Ö" i betraktande. Sålunda meddelar Amalia v. Helvig i ett bref af den 15 april 1826, att hon ur sagospelets förra afdelning öfversatt den första jägarsången och vill göra ett försök äfven med den andra (sid. 155); i ett följande bref (26 december 1827) inberättar hon läsningen af senare afdelningen i "Lycksalighetens Ö" och sina tankar på en recension af det stora verket. Från den 16 februari 1828 är ett nytt bref, som för vår undersökning är af vikt. Skaldinnan skrifver här till Atterbom (sid. 182): "Af Er första del har jag öfversatt den härliga sången vid Ungdomskällan, Jaktsången, de 3 vindarnas berättelse, och skulle ännu vilja öfversätta *Näktergalens sång*, för att inlägga dessa dikter i den redogörelse öfver det hela som jag bestämt för Morgenblatt, — jag kommer att låna Edra egna ord som kritik, emedan de passa mycket bra, och tillika äro upplysande för Allegorien."

Ej blott att yttrandet om näktergalssången i det nu anförda är ägnadt att väcka misstankar, det måste öfverhufvud förvåna en läsare med kunskap om Vetterlunds mening, att Amalia v. Helvig ingenstädes i dessa bref med ett ord eller tonfall antyder något om Atterboms lån af hennes ungdomspoem. Man väntade sig onekligen antingen ett smickradt erkännande af att på detta sätt vara ihågkommen eller snarare, ty Amalia v. Helvig kände väl sitt värde och var betydligt ömtålig i dylika ting, någon bitter eller ironisk anmärkning öfver Atterboms underlåtenhet att erkänna, hvad han tillvällat sig. Saken blir klarare vid en blick på det afgörande aktstycket, den redogörelse för "Lycksalighetens Ö", Amalia v. Helvig bebådadt sin svenske korrespondent och som såg dagen i det

¹ *Amalia von Helvigs bref till Atterbom*, utgifna af HEDVIG ATTERBOM-SVENSON. Stockholm 1915.

tydliga ganska förnäma "Morgenblatt für gebildete Stände". Recensionen med inlagda tolkningar af vissa lyriska partier går genom ej mindre än 6 nummer af tidningen, börjande den 18 augusti 1828, och bär titeln: "Die Glückseligkeitsinsel. Sagenspiel in fünf Abenteuern von D. A. Atterbom, im Auszuge mitgetheilt von A. v. Helvig." I detta, tydliga af Vetterlund ej beaktade, i flera hänseenden märkliga men tyvärr aldrig slutförda referat berör skaldinnan de i sagospelet inflätade episoderna. Hon dröjer vid en af dessa:

Als eine der anmuthigsten verdient unbestreitbar Zephyrs Liebe zur Nympe Rosaspina genannt zu werden, und vielfache Beziehungen bietet dessen Eifersucht auf den unscheinbaren, doch von jener gern gehörten Nebenbuhler, die Nachtigall, wobey unser Dichter sehr glücklich des Sängers Verhältniss zur Liebe, sowohl in der Nympe naiven Geständnissen *als in dem Gedichte ausspricht, dessen Sinn wir den Lesern mittheilen, ohne uns der schmeichelnden Täuschung zu überlassen, jenen seltenen Wohlklang wiedergeben zu können, der darin, wie Nachtigallenklage, wächst und hinstirbt.*

Lied der Nachtigall.

Thor, der mit melod'scher Kehle
Wähnt zu fesseln ihren Sinn!
Sie ist sonder Ohr und Seele,
Wie ich glanz- und reizlos bin.
Sehnsucht! für ein Glück der Erden
Schlag' dein Auge nimmer auf!
Leiden und vergessen werden,
Das ist Sängers Lebenslauf.

Könnst' ich folgen deinem Pfade,
Hoher königlicher Aar!
Bergen mich im Sonnenbade,
Tauchen mich in Aether klar!
Doch mich hält das Reich der Töne,
Kind der Flur, die mich verschmäht;
Ob mein Lied den Hain verschöne,
Keiner ist, der mich versteht.

Liehst du mir, Natur, den Funken,
Der aus deiner Glut entsprang,
Brich den Kerker, lass mich trunken
Frey erlöschen im Gesang!

Den Atom von Wonn' und Schmerzen,
 Dem du gabst des Liedes Lust,
 Gieb zurück dem Mutterherzen,
 Und begrab' ihn in der Brust!»

I detta referat återfinnes alltså — med några afvikelser i formen, hvilka dock ej kunna väcka tvifvel på dikternas identitet — samma "Lied der Nachtigall", som Amalia v. Helvig 1797 skulle ha sändt v. Knebel! Här stå vi tydligen inför gåtans lösning: näktergalens sång är af Atterbom, och Amalia v. Helvigs påstådda ungdomspoem utgör i själfva verket ingenting annat än en öfversättning af det svenska originalet. Ty att skaldinnan i det nyss anförda skulle vara inbegripen med att öfversätta Atterboms från henne lånade verser tillbaka till sitt eget tyska original, samtidigt med att hon uttalar bekymmer inför svårigheten af en tolkning — denna skulle ju redan ha förelegat — och i Atterboms person komplimenterar sig själf för diktens smältande välljud, det måste, då Amalia v. Helvig, trots de förflutna 30 åren, ej gärna kan ha förgätit sin ungdomsdikt, innebära en meningslös komedi och är alldeles oantagligt.

I nu angifven riktning och mot möjligheten af Amalia v. Helvigs författarskap till näktergalens sång tala kraftigt ytterligare ett flertal skäl. Granskar man först själfva källan för Vetterlunds antagande, Henriette v. Bissings monografi öfver Amalia v. Helvig, så är bevisstyrkan här mycket ringa. Henriette v. Bissing omtalar endast poemet som del af en poetisk sändning till v. Knebel, och denne betygar i sitt svarsbref väl sin förtjusning öfver "Ihre Liedchen" men yttrar, då han karakteriserar dessa, i öfrigt ingenting, som angifver, att han haft just vår dikt under ögonen. Emellertid hoppas han att få återse sin väninnas visor i Schillers Musen-Almanach. Man följer hans anvisning och genomgår de schillerska kalendrarna för 1797 och de närmast följande åren, men utan framgång: ingen "Lied der Nachtigall" är tryckt i dessa, och ej heller förekommer dikten i den tidskrift, dit Amalia v. Imhoff under dessa sina debutantår brukade insända bidrag, Schillers "Die Horen". Betraktas återigen den tyska dikten litteraturhistoriskt, framgår det

ytterligare, huru omöjligt det är, att den verkligen kan vara nedskrifven af den 21-åriga Amalia. I sin diktning är den unga diletanten vid denna tid närmast nyklassiker, lärande sin konst af mästare som Schiller och Goethe, och det är, som Oskar Walzel anmärkt i en liten studie öfver Amalia v. Helvig,¹ först betydligt senare, omkring 1812, som skaldinnan bestämdt tager steget öfver till romantiken. Ej blott att denna näktergalssång, ställd vid sidan af hennes öfriga lyrik från debutantåren, kommer att blifva alldeles isolerad: en i motiv, i tanke och känsla så utprägladt romantisk skapelse som "Lied der Nachtigall" från hennes hand redan år 1797, innan ännu den romantiska skolan grundats i Tyskland, är öfverhufvud ej tänkbar. Ty diktens lätta musikaliska hållning och populärt genomskinliga ton få ej bortskymma, huru rent nyromantisk den är; slutstrofens tanke om sångfågeln, som, i sina toner ett utflöde från en melodisk ljusvärld, beskärts gnistan af naturens eld och vid döden återförenas med modern naturen och finner ro vid hennes hjärta, baserar sig i sista hand på den schellingska filosofiens syn på all-lifvet.

Slutligen ett enligt min mening mycket vägande skäl. Läst som ett fristående poem är "Lied der Nachtigall" endast med svårighet fullt begriplig. Den refererar sig onekligen till något föregående, till en nyss upplefvad smärtsam händelse, som framkallat och frigjort det lyriska utbrott, dikten upprördt återspeglar. Hvad man här har framför sig är, med andra ord, den bevarade epilogen till ett obefintligt drama. Inför begynnelseversernas abrupta anslag:

Thor, der mit melod'scher Kehle
Wähnt zu fesseln ihren Sinn!
Sie ist sonder Ohr und Seele,
Wie ich glanz- und reizlos bin.

måste läsaren känna sig förbryllad och fråga sig om situationen. Om den varelse af olika art, som är föremålet för näktergalens brinnande förälskelse, får han sväfva i okunnighet, och endast en svag antydning lämnas honom i detta afseende till ledning. Allt

¹ I »*Vom Geistesleben des 18. und 19. Jahrhunderts*». Leipzig 1911.

hvad som i "Lied der Nachtigall" på detta sätt är antydt och obestämdt blir ju öfverlägset klart och fullt af mening, när sången föres in i sitt sammanhang i "Lycksalighetens Ö" och där läses som en lyrisk monolog, en bitter men melodiskt smältande slutuppgörelse, när episodens lilla drama är utspelt och den besvikne älskaren ensam dröjer kvar på skådeplatsen.

Men, kan man invända, huru bortförklara Henriette v. Bissings bestämda påstående i hennes biografi öfver Amalia, att "Lied der Nachtigall" år 1797 var diktad och då öfversändes till v. Knebel? Helt enkelt genom ett misstag af författarinnan. Vid redigeringen af sitt verk har hon troligen funnit dikten på en lös lapp bland Amalias papper, frapperats af dess skönhet och, utan att misstänka dess sammanhang med Atterboms sagospel, trott den stamma från skaldinnans ungdom samt bekvämt kombinerat den med ett bevaradt bref från v. Knebel, hvori denne tackar för några mottagna poesier. En dylik förmodan utan något bevisvärde skulle man gifvet draga sig för, om det gällde en biografisk teckning af pålitlighet och fast dokumentering, men Henriette v. Bissings bok om sin släkting är så pass lättvindigt hopkommen och innehåller på andra punkter så många och speciellt kronologiska misstag, att man tillgriper den utan egentlig tvekan. Mellan dikten, sådan den anföres hos Henriette v. Bissing, och texten i "Morgenblatt" bestå på ett par ställen, särskildt i slutstrofen, några olikheter i lydelsen, hvarvid det faller i ögonen, att den sist nämnda versionen i sin form står närmare Atterboms original, hvilket den ytterst exakt och känsligt återgifver. I den bissingiska monografiens dikt (se Vetterlunds bok, sid. 54!) ha vi därför sannolikt att se ett något tidigare utkast till tolkning, som ej fullt tillfredsställt den samvetsgranna öfversättarinnan utan ytterligare filats och bringats originalet ändå närmare för att så införas i "Morgenblatt".¹

¹ I bref af den 15 april 1826 (sid. 155) skrifver Amalia v. Helvig till Atterbom om tolkningarna af »Lycksalighetens Ö»: »Fouqué har öfversatt Näktergalens sång och Svanhvits,» etc. Den här omtalade dikten måste då vara den näktergalssång »Hopp och Kärlek hvila,» som avslutar förra afdelningen af sagospelet och som delvis är återgifven i Morgenblatt's recension. Till undvikande af misstag torde detta böra nämnas.

Att näktergalens sång icke diktats utan blott öfversatts af Amalia v. Helvig, torde, gent emot Vetterlund, den nu förda argumenteringen ha klarlagt. Den skulle kunna fullständigas med en annan beviskedja med syfte att fastslå Atterboms rätt att kalla dikten för sin. Man kunde sålunda hänvisa till, att själfva motivet, händelsestråden ej är någon nyhet i Atterboms verk, att de kring Spinarosa väfda scenerna i sagospelet ej äro annat än en dramatisk utveckling af en strof i hans sköna "Rosen" (1811):

En Näktergal plågar mig, tidigt och sent,
Med sånger, der Himlen blott vet, hvad han ment!
Hans svärmiska längtan mitt bröst ej förstår,
Och blindt är mitt öga för sångarens tår.

Man kan vidare med kriterier af mera inre art angifva diktens beröringspunkter med andra poesier flutna ur hans penna och reflekterande samma känslö- och stämningsvärld, man kan bland dessa peka på dikter, skrifna innan Atterbom trädte i någon beröring med Amalia v. Helvig. Man kan slutligen se till det psykologiska och analysera sångens sammanhang med diktarens temperament och erfarenheter genom en hänvisning till den känsla af isolering och erotisk besvikenhet, som med ett personligt tonfall biktat sig i "Dåre! som bjöd". Men allt detta torde för min afsikt vara öfverflödigt; de rent yttre grunderna göra här tillfyllest och tillåta att med detta häfdande af det lilla mästerstycket som Atterboms egendom återeröfra dikten inom Sveriges gräns.¹

¹ När ofvanstående uppsats redan förelåg i korrektur, har docenten Vetterlund själf i en recension af »Amalia von Helvigs bref till Atterbom» (Aftonbladet den 12 februari) dragit sin attribution i tvifvelsmål. »Skulle», skrifer han här, »det tyska 'original', som föreligger i Henriette v. Bissings slarviga bok om Amalia från 1889 och som givit anledning till hypotesen, i själva verket blott vara en översättning av henne eller någon annan från Atterbom, vilken av misstag kommit in bland oriktiga papper och förväxlats med någon originaldikt av Amalia själf från hennes ungdom?» Vetterlund anser, att man ej kan komma till någon bestämd uppfattning af verkliga förhållandet annat än genom en undersökning af de papper, som ligga bakom den bissingiska monografien.